

اخلاق

فصلنامه علمی - ترویجی در حوزه اخلاق

سال هفتم، شماره ۲۸، پیاپی ۵۰، زمستان ۱۳۹۶

صفحات ۲۲۴-۲۰۹

AKHLAGH
Religious Extension Quarterly
No.28/ WINTER 2018/Seventh Year

تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده

فرشته حاج محمدی،* سمیرا حاج محمدی**

چکیده

این مقاله برآن است تا برخی از تأثیرات اخلاقی استفاده از فضای مجازی را بر پیوند زناشویی و روابط فرزندان در خانواده برشمارد. بدین منظور، ابتدا تأثیرات اخلاقی فضای مجازی با روش کتابخانه‌ای و به طور توصیفی - تحلیلی تبیین و سپس پیامدهای آن بر روابط زناشویی و فرزندان در خانواده بررسی شد.

یافته‌ها نشان داد در کنار مزایای فضای مجازی، معایبی نیز وجود دارد. نداشتن آگاهی کافی درباره فضای مجازی می‌تواند آسیب‌های اخلاقی زیادی را برای خانواده و روابط اعضای آن در پی داشته باشد. مطالعات بیانگر آن است که میان استفاده از فضای مجازی و آسیب ارزش‌های خانوادگی رابطه وجود دارد؛ به گونه‌ای که فضای مجازی موجب تغییراتی در گفتار، رفتار و اخلاق نسل جدید شده است. هرچه میزان استفاده از شبکه‌های مجازی در خانواده بیشتر باشد، تعاملات خانوادگی کمتر می‌شود و سرمایه اجتماعی پیوند خانوادگی رو به زوال می‌رود. امروزه با ظهور فناوری‌های اطلاعاتی

* کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، مربی.

hajmohammadif@ymail.com

** دانشجوی کارشناسی‌ارشد فلسفه اسلامی، دانشگاه اصفهان.

samira_hajmohammadi@yahoo.com

تاریخ تأیید: ۱۳۹۶/۱۱/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۳۰

و ارتباطی نوین در فضای مجازی و حقیقی، حریم زندگی خصوصی از نظر اخلاقی به مخاطره افتاده است. نتایج پژوهش نشان داد این تهدید می‌تواند آسیب‌هایی جبران‌ناپذیر به جنبه‌های مختلف نظام خانواده وارد کند. شماری از این آسیب‌ها عبارتند از: تضعیف نقش خانواده به منزله مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزندان، بی‌اعتمادی زوجین به یکدیگر، دروغ‌گویی، افزایش فاصله عاطفی و روحی زوجین و اعضای خانواده از یکدیگر، افزایش طلاق و هنجارشکنی‌های اخلاقی، ترویج عشق‌های مجازی، بی‌توجهی به مسئولیت‌ها، تضعیف ارزش‌های اخلاقی، افزایش ارتباطات نامشروع و ...

واژگان کلیدی

فضای مجازی، اخلاق، ارزش‌های خانوادگی، روابط زناشویی، حریم زندگی خصوصی.

مقدمه

خانواده، پایه بنیادین جامعه، سلول سازنده زندگی انسان، کانون اصلی حفظ سنت‌ها، هنجارها و ارزش‌های اجتماعی و محل بروز عواطف انسانی و پرورش اجتماعی است. خانواده، واحدی است که براساس ازدواج شکل می‌گیرد و از آغاز پیدایش خود، همچون حریمی امن زندگی انسان را در بر گرفته است. انسان در خانواده فرآیند جامعه‌پذیری را - که مجموعه‌ای از باید و نبایدها و چگونگی روابط با دیگران است - می‌آموزد. توجه به ارزش‌ها، به‌ویژه ارزش‌های خانوادگی، اجتماعی و اخلاقی، در خانواده اهمیت زیادی دارد. این ارزش‌ها از اساسی‌ترین عناصر نظام اجتماعی هستند که از طریق آن‌ها می‌توان بر جامعه نظارت کرد و آن را به سوی تعالی سوق داد یا با بی‌توجهی به آن‌ها جامعه را به زوال کشاند (ر. ک: کفاشی، ۱۳۸۹).

تعاریف یادشده نشان‌دهنده اهمیت فوق‌العاده این بنیان کوچک اجتماعی و تأثیر آن در تمامی شئون زندگی افراد به‌ویژه فرزندان است؛ اما این نهاد نیز مانند هر نهاد دیگری دست‌خوش حوادث تلخ می‌شود و همیشه در امان و به‌دور از تهدید نیست.

گسترش فناوری های روز در عرصه الکترونیک و رایانه در چند دهه اخیر موجب پدیدار شدن انواع لوازم و برنامه های الکترونیکی و رایانه ای مانند اینترنت، تلفن همراه، ماهواره و بازی های رایانه ای در جهان شده است. بی شک این تحولات و پیشرفت ها زندگی بشر را چندین برابر آسان تر کرده است؛ اما نمی توان از آسیب های ناشی از این فناوری ها غافل ماند. ارتباطات درازمدت در شبکه های اجتماعی به دلیل ایجاد رضایت روانی در نوجوانان، موجب کاهش تعامل آن ها با خانواده خواهد شد؛ زیرا برای نوجوانان ارتباط با خانواده نسبت به تعامل با همسالان جذابیت کمتری دارد.

در جامعه ایران درباره خانواده نگرش مطلوبی وجود دارد؛ خانواده را بهترین مکان برای زندگی افراد می دانند و تدابیری نیز برای پایداری و تداوم آن اندیشیده اند. طی تاریخ، نهاد خانواده با دگرگونی هایی همراه بوده است. پژوهش ها نشان می دهد که این تغییرات و دگرگونی ها تحت تأثیر اوضاع اجتماعی رخ می دهد (ر. ک: اعزازی، ۱۳۷۲). ورود فناوری و وسائل ارتباط جمعی در خانواده بر ارزش های اجتماعی خانواده تأثیر گذاشته و موجب تغییراتی در گفتار و رفتار نسل جدید شده است.

فرد با عضویت در شبکه اجتماعی مجازی درگیر نوع خاصی از فرهنگ ارتباط می شود که شامل برخورد، تکیه کلام، اصطلاحات مخصوص، رفتار و تیپ شخصیتی است. بی شک، تأثیرپذیری فرد از این محیط، صفر مطلق نخواهد بود (ر. ک: محکم کار و حلاج، ۱۳۹۳). کودکان عصر حاضر مانند کودکان نسل های گذشته نیستند که فقط با بازی کردن با همسالان و تماشای کارتون های تلویزیونی سرگرم شوند. تقریباً تمام این کودکان و نوجوانان از همه یا برخی از این فناوری ها برخوردارند. صرف نظر از کاربرد وسیع این ابزارها، فضای مجازی بیشتر فعالیت های روزمره افراد را پوشش می دهد (ر. ک: ابراهیم پور و خزایی، ۱۳۹۱). براساس اطلاعات مؤسسه پیو، شبکه های اجتماعی موجب دگرگونی تعامل فرزندان با والدین شده اند (ر. ک: اکبری تبار، ۱۳۹۰). قطعاً نداشتن رفتار مناسب و قانون مند و از همه مهم تر اخلاق مند در فضای مجازی به ارتباط میان افراد آسیب خواهد زد (ر. ک: بزرگواری، ۱۳۸۸).

یکی از مهم‌ترین ابعاد زندگی انسان که از شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرات عمیقی پذیرفته، بُعد اخلاقی است. اخلاق اسلامی وظایفی را برای انسان‌ها معین کرده است که بر رعایت حقوق یکدیگر و نیز توسعه روابط اخلاقی بر مبنای حقوق طرفین و بین شخصی متمرکز است. بنابراین، عدم رعایت حقوق دیگران یکی از ردائیل اخلاقی است که موجب برهم خوردن تعادل در زندگی حقیقی و مجازی آحاد بشر می‌شود (ر. ک: سیدسعادت، ۱۳۹۲).

احمدی و همکاران (۱۳۹۴)، در مطالعه‌ای درباره بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر ارزش‌های خانوادگی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تبریز نشان دادند شبکه‌های اجتماعی از جنبه‌های مختلف می‌توانند بر ارزش‌های خانوادگی تأثیر بگذارند. همچنین، خدامرادی و همکاران (۱۳۹۳) در بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده، برآنند که ارزش‌های خانوادگی در افرادی که از فضای مجازی استفاده می‌کنند با افرادی که از این فضا استفاده نمی‌کنند، متفاوت است. گزارش جسلی نول (۲۰۱۱) در مجله بین‌المللی «ازدواج و خانواده» بیانگر افزایش اختلالات ناشی از تداخل زندگی خانوادگی و از میان رفتن مرز آن در میان کاربران دائمی تلفن همراه است. همچنین، در یک نظرسنجی عمومی در عربستان (۲۰۰۷) با عنوان «تأثیرات رسانه‌ها بر افزایش طلاق»، ۴۸ درصد از پاسخ‌گویان، نقش فضای مجازی را در افزایش طلاق بسیار مهم دانسته‌اند (باتیستا، ۲۰۱۱).

تاکنون پژوهش‌های بسیاری درباره استفاده از فضای مجازی و تأثیر آن بر ابعاد مختلف زندگی از جمله سبک زندگی، سرمایه اجتماعی و هویت شخصی و اجتماعی انجام شده است؛ اما با توجه به گستردگی روزافزون شبکه‌های اجتماعی مجازی باید این موضوع با نگاهی متفاوت بررسی شود.

در این مقاله، نخست، تأثیرات اخلاقی فضای مجازی بر ارتباطات خانوادگی به‌طور کلی و سپس، تأثیر فضای مجازی بر روابط زناشویی و فرزندان بیان می‌گردد و در آخر، نتایج بررسی‌ها در این باره ارائه و برای پیشگیری از آسیب‌های نوپدید اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مجازی یا کاهش آن‌ها راهکارهایی مطرح می‌شود.

فضای مجازی و ارتباطات خانوادگی

شبکه‌های اجتماعی مجازی هم‌زمان دارای فرصت‌ها و تهدیدات متفاوتی است؛ هم موجب کسب حمایت‌های اجتماعی در خانواده می‌شود و هم تعاملات درون خانواده را کاهش می‌دهد. شواهد نشان می‌دهد بدان دلیل که دسترسی به این فضا آسان است، دامنه سنی کاربران رو به افزایش است؛ به این معنا که دیگر نمی‌توان هیچ رده سنی خاصی را برای کاربران در نظر گرفت. با ورود گسترده فناوری‌های روز، شبکه‌های اجتماعی مجازی، فرد را خواسته یا ناخواسته در برابر انبوهی از اطلاعات گوناگون قرار می‌دهند و این امر سبب پدید آمدن برخی از مسائل اجتماعی، اخلاقی و خانوادگی شده است (حسنی، ۱۳۹۰).

سستی بنیان خانواده و افزایش شمار طلاق در جوامع، یکی از موضوعات مطرح شده در حوزه شبکه‌های اجتماعی مجازی است؛ موضوعی که موجب خدشه دار شدن سبک زندگی ایرانی-اسلامی می‌گردد. عضویت و فعالیت در شبکه‌های مجازی موجب دور شدن افراد از کانون گرم خانواده و انزوای آن‌ها در فضای حقیقی می‌شود. این امر بروز آسیب‌های روانی و به تبع آن اختلال در هویت اخلاقی کاربران را به دنبال خواهد داشت. بنابراین، بروز آسیب‌های نوپدید فضای مجازی می‌تواند زمینه‌ساز گونه جدیدی از آسیب‌های اجتماعی، خانوادگی و روانی باشد.

به طور کلی، گسترش فضای مجازی در جامعه، فرصت‌هایی برای افزایش آگاهی افراد فراهم کرده است؛ اما استفاده از این فضا تهدیداتی را نیز به همراه دارد. بدترین پیامد آن را می‌توان به خطرات دادن حریم خصوصی افراد، منزوی شدن آن‌ها و گسیختگی بنیان خانواده دانست. دلیل اصلی بروز این پیامد منفی این است که افراد در فضای مجازی نمی‌توانند به شناخت درست و کافی از یکدیگر دست یابند. حتی در بسیاری از وبلاگ‌ها و رسانه‌های مجازی، مقولات خطرناکی مانند سستی نشان دادن بنیان خانواده و عادی سازی سردی روابط زن و شوهر، طلاق، هم جنس‌گرایی و... دیده می‌شود (ر. ک: ابراهیم پور و خزایی، ۱۳۹۱).

در اوضاع فعلی، روابط والدین و فرزندان به سردی گراییده و دو نسل به دلیل تفاوت‌های اجتماعی و تجربه‌های زیستی مختلف، زندگی را از دیدگاه خود می‌نگرند و آن را مطابق با بینش خود تفسیر می‌کنند. نسل دیروز (والدین) احساس دانایی و باتجربگی می‌کند و نسل امروز (فرزندان) که خواهان تطابق زندگی با پیشرفت‌های روز است، در برابر آن‌ها واکنش نشان می‌دهد و چون از پس منطق و نصیحت‌های ریشه‌دار و سرشار از تجربه آن‌ها بر نمی‌آید، به لجبازی روی می‌آورد (ر. ک: رحیمی، ۱۳۹۰). با توجه به این پیامدهای منفی باید در انتظار افول رفتارهای اخلاقی در جامعه باشیم. «استفاده بیش از اندازه از اینترنت می‌تواند مشکلاتی را برای خانواده‌ها به وجود آورد؛ از جمله تأثیر بر روابط زناشویی، افزایش ناسازگاری‌ها، رشد آمار طلاق، افزایش بی‌اعتمادی و دروغ‌گویی در خانواده، کاهش ارتباط‌های کلامی و چهره‌به‌چهره، کاهش ارتباط والدین و فرزندان و کوتاهی در انجام وظایف» (آذرخش، ۱۳۸۲). کارین کنستانتین، وکیل آمریکایی، درباره تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر خانواده‌ها چنین می‌گوید: «شبکه‌های اجتماعی، عامل اصلی اختلاف میان زوجین هستند. شما در بسیاری موارد که زوجین تصمیم می‌گیرند از هم جدا شوند، ردپایی از شبکه‌های اجتماعی پیدا می‌کنید» (محکم‌کار و حلاج، ۱۳۹۳). همچنین، کاستلز جامعه جدید را نقد کرده و معتقد است، جهان شبکه‌ای باعث بیگانگی انسان‌ها از یکدیگر و موجب غریبه‌انگاشتن انسان‌ها شده است. ظهور فناوری‌های جدید ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی، دگرگونی بنیادینی را در ارتباطات خانوادگی و انسانی ایجاد کرده است (کاستلز، ۱۳۸۵).

نوغانی و همکارانش (۱۳۹۱) در تحقیق پیمایشی که درباره جامعه ۱۰۵ نفری دانشجویان انجام دادند، دریافتند عوامل متعددی بر میزان تعاملات افراد مؤثر است که از این میان می‌توان به نقش مهم فضای مجازی اشاره کرد. بنابراین، شبکه‌های اجتماعی

توانسته‌اند بر کیفیت شکل‌گیری روابط و ارزش‌های خانواده تأثیر بگذارند. هرچه میزان استفاده از شبکه‌های مجازی در فضای خانواده بیشتر باشد، تعاملات درون خانواده کاهش می‌یابد و سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده روبه زوال می‌رود.

رسانه‌های مجازی بنا بر ماهیت خاص خود موجب رشد فردگرایی شده‌اند و فرصت‌های لازم برای رشد هویت‌های باثبات را از بین می‌برند. همچنین، جاذبه‌های این رسانه‌ها موجب می‌شود افراد، بیشتر وقت خود را در فضای مجازی سپری کنند. این روند، پیوندهای اصیل خانوادگی و اجتماعی را نابود می‌کند. هویت شکنی، تغییر اخلاق، بی‌اهمیت شدن ارزش‌ها و روابط خانوادگی و ترویج مادی‌گرایی از عمده‌ترین پیامدهای برنامه‌های شبکه‌های اجتماعی است. بنابراین، فضای مجازی با تضعیف نقش‌های سازگاری فرهنگی و خانوادگی بر هویت دینی افراد تأثیرگذار است (ر.ک: بذرافشان و رفیعی، ۱۳۹۲).

در مبحث ازدواج نیز تغییرات ناشی از فضای مجازی هم چون ناپایداری ازدواج‌ها، تغییر الگوی همسرگزینی، نداشتن مهارت‌های ازدواج، ناتوانی والدین برای آموزش فرزندان، افزایش روابط دختر و پسر در زمان نامزدی و قبل از عقد، افزایش سن ازدواج و افزایش تنوع‌طلبی مردان و... به وضوح دیده می‌شود (ر.ک: رسولی و آزاد مجد، ۱۳۹۲). تحقیقات نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی مجازی به دلیل تسهیل ایجاد روابط دوستانه و عاشقانه در کانون توجه قرار گرفته‌اند؛ تا جایی که فضای مجازی موجب سهولت خیانت در روابط زناشویی و ایجاد روابط نامشروع نیز شده است (ر.ک: زمانی، ۱۳۹۴).

تأثیرات اخلاقی فضای مجازی بر روابط زناشویی

محققان و کارشناسان معتقدند فضای مجازی بر هویت اعضای خانواده، روابط خانوادگی، تعاملات زناشویی، مسائل اقتصادی خانواده و... تأثیر می‌گذارد. آن‌ها آثار

نامطلوب فضای مجازی بر نهاد خانواده را چنین برشمرد: تلفن همراه ممکن است با فراهم کردن زمینه برای گسترش ارتباطات خارج از نظارت خانواده، موجب بدگمانی زوجین به یکدیگر، افزایش بی‌توجهی به قول و قرارها و تعهدات خانوادگی، تداخل حوزه‌های شغلی با زندگی خصوصی و درنهایت، کاهش روابط و تضعیف اعتماد متقابل اعضای خانواده، به‌ویژه زوجین شود (ر. ک: موسوی، ۱۳۹۲). تأثیر فضای مجازی بر مسائل اقتصادی خانواده نیز نامطلوب است؛ برای مثال می‌توان به تجمل‌گرایی و گرانش به خرید کالاهای لوکس، افزایش هزینه‌های اینترنتی و... اشاره کرد.

در رابطه زوجین برخی از خصوصیات آن‌ها مثل خوش‌خُلقی، عمل به وعده‌ها، برآوردن خواسته‌ها و انتظارات یکدیگر مطرح می‌شود که از دیدگاه گسر، تلفن همراه می‌تواند زمینه سستی تعهدات خانوادگی را فراهم کند؛ روندی که سرانجام آن، کاهش تفاهم و درک متقابل، بی‌اعتنایی، برآورده نشدن خواسته‌ها و انتظارات همسر، پیش‌بینی ناپذیری و سردی روابط و بی‌اعتمادی همسران خواهد بود (ر. ک: گسر، ۲۰۰۴).

در سبک زندگی اسلامی - ایرانی، حفظ حریم خصوصی از ضروریات است و هیچ‌یک از زوجین و اطرافیان حق ندارند به این حریم خدشه‌ای وارد کنند. یکی از ناپسندترین اقداماتی که در حوزه شبکه‌های اجتماعی صورت می‌گیرد، نقض حریم خصوصی کاربران و خانواده‌هاست. معمولاً شبکه‌های اجتماعی، ابزارها و امکاناتی را در اختیار کاربران خود قرار می‌دهند تا آن‌ها بتوانند تصاویر و اطلاعات شخصی خود را در صفحات مجازی قرار دهند. رواج استفاده از انواع شبکه‌های مجازی موجب شده زوج‌های شگاک، فرهنگ اعتماد به همسر را کنار بگذارند و افرادی را ترغیب کنند تا در فضای مجازی به سراغ همسرشان بروند و با این روش، پابندی همسر خود را می‌آزمایند (ر. ک: محکم‌کار و حلاج، ۱۳۹۳). موسوی و همکارش (۱۳۹۲) در مطالعه خود برای بررسی تأثیر تلفن همراه بر اعتماد زناشویی، اعتماد متقابل زوجین را مشتمل بر سه

مؤلفه صداقت، تعهد و پذیرش دانستند. یافته‌های تحلیلی این مطالعه ارتباط معناداری را میان میزان و فضای استفاده از تلفن همراه با اعتماد زناشویی نشان می‌دهد. آنچه بر میزان اعتماد همسران تأثیر می‌گذارد عبارت است از: میزان زمانی که زوجین به ارتباطات تلفن همراه اختصاص می‌دهند و تنوع افرادی که از طریق تلفن همراه با آنان ارتباط برقرار می‌کنند.

راهبردهای عاطفی، اخلاقی و اجتماعی برای توسعه اعتماد در نهاد خانواده شامل موارد زیر است: پرورش محبت، ابراز عشق و محبت، راستگویی و صداقت، خیرخواهی، پرهیز از خودمحوری، تبیین روشن‌گرانه رفتار، هم‌فکری و مشورت، رازداری، آرامش بخشی، هنر خوب گوش دادن به سخنان همسر برای تعمیق ارتباط، پرهیز از مخفی‌کاری، رعایت آداب در گفتار و رفتار و احترام متقابل، خودنگه‌داری و مدارا، خوش بینی، پرهیز از مطلق‌اندیشی، سپاسگزاری در قبال خدمات، رهایی از هرگونه رابطه عاطفی دیگر، تعاون و همکاری، تولید نسل و پرهیز از مقایسه همسر با دیگران. استفاده نادرست از فضای مجازی می‌تواند راهبردهای یادشده را کم‌رنگ کند (ر. ک: نقیبی و زمانی، ۱۳۹۰).

به اعتقاد گسر، فضای مجازی، ساختارها و فرآیندهای ارتباطی موجود در خانواده‌ها را تضعیف می‌کند. با رواج فضای مجازی و استفاده از آن، نوعی تمرکززدایی در ارتباطات خانواده رخ داده و موجب افزایش ارتباطات افقی در میان اعضای خانواده‌ها شده است. فضای مجازی با تمرکززدایی و تضعیف اقتدار والدین و همسر در خانواده موجب تسهیل روابط بیرونی شده است. تلفن همراه نیز با داشتن قابلیت‌هایی چون پیام کوتاه و... می‌تواند گستره و تنوع افرادی را که کاربر با آن‌ها تماس می‌گیرد، افزایش دهد و برقراری روابط خارج از خانواده را دور از چشم والدین و همسر آسان کند. ممکن است با افشای برخی از این روابط، زن و شوهر یا فرزندان مجبور شوند به پنهان‌کاری و دروغ روی بیاورند. بدین ترتیب، آتش سوءظن و تردید میان اعضای خانواده شعله‌ور می‌شود و

صداقت از بین می‌رود. این روند در درازمدت وجهه و اعتبار اعضای خانواده را مخدوش می‌سازد (موسوی، ۱۳۹۲).

تأثیرات اخلاقی فضای مجازی بر فرزندان

گسترش فضای مجازی در رابطه فرزندان و والدین نیز تغییراتی را به وجود آورده است که از جمله آن‌ها می‌توان به کاهش نقش خانواده به منزله مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزندان، شکاف نسلی به دلیل رشد فناوری و از بین رفتن حریم میان فرزندان و والدین اشاره کرد.

امروزه با ورود ابزار و فناوری‌های جدید به عرصه خانواده‌ها، می‌بینیم که والدین و فرزندان ساعت‌های متمادی در کنار یکدیگر می‌نشینند، اما حرفی برای گفتن ندارند. در واقع، کمتر نشانه‌هایی از آن نوع خانواده‌ها داریم که والدین و فرزندان دور هم بنشینند، درباره موضوعات مختلف خانوادگی و کاری گفت‌وگو کنند و نظرات یکدیگر را درباره موضوعات مختلف جویا شوند (ر. ک: رحیمی، ۱۳۹۰).

پژوهش‌ها درباره تأثیر منفی شبکه‌های اجتماعی نشان می‌دهد گروه سنی نوجوانان به دلایل مختلف، مانند احساس حمایت اجتماعی و رضایت روانی، نسبت به گروه‌های سنی دیگر تأثیرپذیری بیشتری از این شبکه‌ها دارند و بیشتر در معرض تهدید اخلاقی قرار می‌گیرند. شبکه‌های اجتماعی مجازی، زمان ارتباط والدین با فرزندان را کم می‌کنند و در مقابل، بر زمان ارتباط با دوستان می‌افزایند؛ به همین دلیل، تأثیرپذیری نوجوانان از همسالان خود بیشتر است (ر. ک: مشعوف، ۱۳۹۱).

نتیجه

فضای مجازی دارای کاربردهای مناسب و مؤثری در زندگی روزمره است و اهمیت کارکردهای آن بر هیچ کس پوشیده نیست؛ اما مانند هر محصول فناوری دیگری معایب و کژکارکردهای خاص و در نتیجه پیامدهای منفی نیز دارد که نگرانی‌های عمده‌ای را برای خانواده‌ها به وجود آورده است.

یکی از بزرگ‌ترین معضلات اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا شده، ضعف بنیان خانواده است. بدان دلیل که مشکلات خانواده به صورت ناهنجاری‌های اجتماعی بروز می‌کند، خانواده و سلامت آن از اهمیتی فوق‌العاده برخوردار است. ارزش‌های هر جامعه، زیربنای تشکیل نهادها، سازمان‌ها و ساختار اجتماعی آن جامعه هستند. زمانی که ارزش‌های اجتماعی جامعه تضعیف شود، بی‌شک، کارکرد همه نهادهای آن جامعه با مشکل جدی مواجه می‌شود و جامعه به سوی فساد و تباهی می‌رود. از سوی دیگر، اگر نهاد خانواده که نخستین خاستگاه اجتماعی بشر است، در معرض حمله فرهنگی قرار گیرد، آسیب‌های جبران‌ناپذیری به کل جامعه وارد می‌شود.

ورود فناوری‌های روز و افزایش استفاده از فضای مجازی، موجب بروز هنجارشکنی‌های اخلاقی زیادی در جامعه شده است. تضعیف ارزش‌ها، رواج عشق‌های مجازی، روابط جنسی خارج از استاندارد و دوستی‌های بی‌اساس، از ناهنجاری‌های اخلاقی ناشی از فضای مجازی است. یکی از آسیب‌های استفاده نادرست از شبکه‌های اجتماعی مجازی، تضعیف ارزش‌های اخلاقی و خانوادگی است که بی‌توجهی به روابط و مسئولیت‌های خانوادگی، کم‌توجهی به وضعیت فرزندان، عادی شدن توهین و مسائل جنسی، شکل‌گیری و تسهیل ارتباطات نامشروع، کاهش وابستگی‌های خانوادگی، شکل‌گیری روابط عاطفی

کاذب و رواج خشونت را به دنبال دارد. در جامعه‌ای که والدین به مسئولیت‌های خود بی‌اعتنا هستند و به جای توجه به تربیت فرزندان به مسائل حاشیه‌ای جامعه می‌پردازند و فرزندان نیز به دلیل کمبودهای عاطفی و روانی، توجه و محبت را در میان سخنان زیبا و فریبکارانه افراد سودجو و فرصت‌طلب جست‌وجو می‌کنند، چگونه می‌توان توقع داشت بنیان خانواده تقویت شود.

استفاده از فناوری فضای مجازی که موجب افزایش ارتباطات ناقص در قالب متون خشک و بی‌روح می‌شود مرز شوخی و جدی را در هم می‌آمیزد و مسیر اغراق‌آمیز و نادرستی را می‌گشاید که هرگز جایگزین مناسبی برای ارتباط کلامی و عاطفی میان دوستان و آشنایان نیست. افزون‌براین، اطلاعات مجازی و غیرواقعی حاصل از این فضا نمی‌تواند معیار خوبی برای شناخت طرفین باشد.

آسیب دیگری که می‌توان در زمینه فضای مجازی بیان کرد این است که گاهی اعضای بزرگ‌تر خانواده، به‌ویژه پدر و مادر، عضو گروه‌هایی هستند که حاوی تصاویر، فیلم‌ها و مطالب جنسی و بعضاً غیراخلاقی است. با توجه به اینکه معمولاً فرزندان برای بازی و سرگرمی از دستگاه تلفن همراه والدین خود استفاده می‌کنند، ممکن است به‌طور اتفاقی صفحات یادشده را باز کنند و با صحنه‌هایی مواجه شوند که دیدن آن‌ها نه تنها برای سن آنان مناسب نیست، بلکه برای بزرگسالان نیز مذموم و ناپسند است. از این‌رو، استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند موجب تضعیف ارتباط اعضای خانواده شود و بر رفتارهای افراد در خانواده و جامعه تأثیر بگذارد.

در فضای مجازی که تجاوز و رفتارهای غیرانسانی با جنس مؤنث در صحنه‌های مستهجن به تصویر کشیده می‌شود، عکس‌ها، فیلم‌ها، بازی‌های رایانه‌ای، گروه‌ها و... ابزار قدرتمندی هستند برای آنکه نگرش و آگاهی‌های جوانان را درباره رابطه جنسی تغییر دهند. کمترین تأثیری که این فضا می‌تواند بر جوانان بگذارد، تغییر در شیوه نگرش و رفتار

آن هاست که با مشاهده تصاویر جنسی تسریع خواهد شد (ر. ک: قاسمی و عبدالرحمانی، ۱۳۹۱).

مسئلاً این شبکه‌ها ارتباط میان دختر و پسر و زن و مرد را نیز آسان کرده‌اند و از این رو، تحقق اهداف نامشروع و غیراخلاقی راحت و کم‌هزینه شده است. با توجه به اینکه در سال‌های اخیر آسیب‌ها و تهدیدهای ناشی از فضای مجازی در میان جوانان و خانواده‌ها افزایش چشمگیری داشته است، شناسایی ناهنجاری‌های اخلاقی فضای مجازی می‌تواند آینده سالمی را برای جامعه و خانواده‌ها رقم بزند. اگر این ناهنجاری‌ها همچنان رشد پیدا کنند، جامعه‌ای با جوانانی بزهکار، بی‌توجه به مسائل اخلاقی و سست‌ایمان خواهیم داشت که این وضعیت، خود، سبب کاهش امنیت اجتماعی، رواج انحرافات اخلاقی و عدم پایداری به سنت‌ها خواهد شد.

گفتنی است شبکه‌های اجتماعی، هم کارکردهای مثبت و هم پیامدهای منفی دارند؛ اما ناآگاهی کاربران از خطرات و پیامدهای سوء این شبکه‌ها باعث شده مخاطبان و کاربران آن‌ها در برابر آسیب‌های مرتبط با فضای مجازی به شدت آسیب‌پذیرتر باشند. امروزه، شمار کاربران فضای مجازی رشد تصاعدی دارد و این شبکه‌ها هر روز در حال گسترش هستند؛ اما کاربران آن هر روز بیشتر از دیروز احساس تنهایی می‌کنند؛ گویی زندگی مجازی، آنان را از دنیای واقعی دور کرده و به سوی خود می‌برد.

در پایان، برای کاهش آسیب‌های نوپدید اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مجازی، راهکارهایی ارائه می‌شود که اگر به موقع و درست اجرا شوند، می‌توانند ثمربخش باشند:

۱. برگزاری کلاس‌های آموزشی برای آگاهی‌دادن به نوجوانان، جوانان و والدین درباره مزایا و معایب فضای مجازی و روش استفاده صحیح از آن‌ها.

۲. پخش برنامه‌های آموزنده از رادیو و تلویزیون برای افزایش آگاهی خانواده‌ها دربارهٔ خطرات فضای مجازی.
۳. گذراندن اوقات بیشتر با فرزندان؛ به طوری که فرزندان احساس کمبود عاطفی نکنند و برای جبران این کمبود به فضای مجازی پناه نبرند.
۴. بهره‌گیری از آموزه‌های دینی برای هنجارسازی‌های مثبت و ترویج فرهنگ استفادهٔ درست از فضای مجازی.

منابع

۱. آذرخش، محمود (۱۳۸۲)؛ «اختلال اعتیاد به اینترنت»؛ فصلنامه معنا؛ ش ۱۶.
۲. ابراهیم پور کومله، سمیرا و کامیان خزایی (۱۳۹۱)؛ «آسیب های نوپدید شبکه های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ایرانی»؛ نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب های اجتماعی نوپدید، تهران، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۳. احمدی، عزت الله و دیگران (۱۳۹۴)؛ «تأثیر شبکه اجتماعی فیس بوک بر ارزش های خانوادگی مقطع متوسطه شهر تبریز»؛ فصلنامه توسعه اجتماعی؛ سال ۹، ش ۴، ص ۱۰۷ تا ۱۳۴.
۴. اعزازی، شهلا (۱۳۷۲)؛ جامعه شناسی خانواده با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر؛ تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
۵. اکبری تبار، علی اکبر و جعفر هزارجریبی (۱۳۹۰)؛ «مطالعه ای در باب تأثیر شبکه های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی و اوقات فراغت جوانان»؛ بازیابی شده از: <http://onlinesna.files.wordpress.com>
۶. بذرافشان، جواد و عیسی رفیعی کته تلخ (۱۳۹۲)؛ «بررسی تأثیر فضای مجازی بر هویت دینی جوانان روستایی»؛ مجله مطالعات روان شناسی تربیتی؛ سال ۱۰، ش ۱۷، ص ۱ تا ۲۲.
۷. بزرگواری، رسول (۱۳۸۸)؛ «واگذاری چيستی اخلاق در شهر الکترونیکی»؛ دومین کنفرانس بین المللی شهر الکترونیک (مقاله کنفرانسی).
۸. حسنی، الهام (۱۳۹۰)؛ «خوب، بد، فیس بوک!»؛ بازیابی شده از: <http://www.tabnak.ir>
۹. خدامرادی، طاهره، سعادت، فرحناز و خدامرادی، طیبه (۱۳۹۳)؛ «بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش های خانواده»؛ مجله فرهنگ ایلام، سال ۱۵، ش ۴۵.
۱۰. رحیمی، محمد (۱۳۹۰)؛ «عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی (مطالعه موردی: شهر خلخال)»؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

۱۱. رسولی، محمدرضا و افروخته آزادمجد (۱۳۹۲)؛ «اعتیاد به اینترنت و اثرات ناشی از آن در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر تهران»؛ مجله علوم اجتماعی؛ ش ۶۷، ص ۹۰ تا ۹۷.

۱۲. زمانی، عباس (۱۳۹۴)؛ *خانواده مجازی*؛ اصفهان: مؤلف.

۱۳. سیدسعادت، فهیمه (۱۳۹۲)؛ «صیانت از حریم خصوصی در فضای مجازی براساس هنجارهای اسلامی»؛ مجله راهبرد فرهنگ؛ ش ۲۳، ص ۱۵۵ تا ۱۸۳.

۱۴. قاسمی، حامد و رضا عبدالرحمانی (۱۳۹۱)؛ «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش هنجارشکنی اخلاقی در فضای مجازی»؛ فصلنامه دانش انتظامی زنجان؛ سال ۲، ش ۵، ص ۱۵۹ تا ۱۹۹.

۱۵. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۱)؛ *عصر اطلاعات*؛ ترجمه احمد علی قلیان؛ تهران: طرح نو.

۱۶. کفاشی، مجید (۱۳۸۹)؛ «آثار نظم و تضاد خانواده بر خشونت علیه کودکان»؛ فصلنامه پژوهش اجتماعی؛ سال ۳، ش ۶.

۱۷. محکم‌کار، ایمان و محمد مهدی حلاج (۱۳۹۳)؛ «فضای مجازی، ابعاد، ویژگی‌ها و کارکردهای آن در عرصه هویت با محوریت شبکه‌های اجتماعی مجازی»؛ مجله معرفت؛ سال ۲۳، ش ۲۰۱.

۱۸. مشعوف، نرگس (۱۳۹۱)؛ «سهم شبکه‌های اجتماعی در تضعیف روابط خانوادگی»، بازیابی شده از:

<http://www.yjc.ir/fa/news>

۱۹. موسوی، سیدکمال‌الدین و سیدعلی موسوی (۱۳۹۲)؛ «تحلیل رابطه میان الگوی استفاده از تلفن همراه و اعتماد متقابل زناشویی»؛ مجله جامعه‌شناسی ایران؛ سال ۱۴، ش ۳، ص ۳۱ تا ۵۱.

۲۰. نقیبی، سیدابوالقاسم و زری زمانی (۱۳۹۰)؛ «نقش وفاداری در اعتماد آفرینی و راهبردهای توسعه آن در نهاد خانواده با رویکرد به آیات و روایات»؛ فصلنامه شورای فرهنگی. اجتماعی زنان؛ سال ۱۳، ش ۵۲، ص ۷ تا ۵۳.

۲۱. نوغانی، محسن؛ مرتضی چرخ‌زرین و عطیه صادقی (۱۳۹۱)؛ «تأثیر فیس‌بوک بر کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده»؛ نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید، تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

22. Batista, e. (2011); "Cellphones: The Marriage Buster"; Retrieved From www.Wired.com/gadgestes/wireless.

23. Geser, Hans. (2004); Towards a Sociological Theory of the Mobile Phone, In Sociology in Switzerland; Sociology of the Mobile Phone; Online Publications: Zurich.

